

МОВНО-ЕСТЕТИЧНІ ЗНАКИ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ «ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ» І. ФРАНКА ТА «ПАЇСІЙ» І. ВАЗОВА: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ

Баранцев Ярослав Антонович, студент IV курсу факультету іноземної та слов'янської філології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Науковий керівник: Т. П. Беценко, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

У статті запропоновано зіставний аналіз мовно-естетичних знаків, наявних у поемі «Іван Вишенський» І. Франка й оді «Паїсій» І. Вазова; наведено та пояснено приклади мовно-естетичних знаків української та болгарської культур, відображених у поетичних творах письменників.

Ключові слова: мовно-естетичні символи, ідіостиль, художньо-літературний дискурс, зіставний аналіз, україністика, болгаристика.

Актуальність та доцільність дослідження. Вивчення художньо-літературного дискурсу у зв'язку зі знаковою теорією мови – цікавий і перспективний напрям сучасних лінгвістичних досліджень. Спираючись на положення французького мовознавця Е. Бенвеніста про те, що «знаки суспільства можна цілком інтерпретувати знаками мови» (Benveniste, 1974: 54), доходимо висновку, що мовний знак, отримуючи конкретизоване осягнення у свідомості носіїв мови, набуває особливого, часом видозміненого в ієрархічному розумінні значення. Така конкретизація може відбуватися, наприклад, у випадку взаємодії семантичного потенціалу мовного знака (тобто зафіксованого в ньому наборі сем із їхньою здатністю сполучуватися з іншими смислами) з внутрішнім і зовнішнім контекстами художнього твору. Відповідно до цього мовний знак активізується в тексті внаслідок надання йому додаткового естетичного чи символічного значення. Привертає, зокрема, увагу аналіз мовно-естетичних знаків у творчості майстрів художнього слова, якими є І. Франко й І. Вазов, класики української та болгарської літератур відповідно.

Аналіз останніх публікацій. Теорія про знакову природу мови своїми витокami сягає античних часів. Проблема ж мовно-естетичних знаків

у сучасному мовознавстві достатньо нова. Ґрунтовному висвітленню цього питання присвячена монографія С. Я. Єрмоленко («Мовно-естетичні знаки української культури», Київ, 2009 р.). Розвиткові вчення про мовно-естетичні знаки-символи сприяли праці таких дослідників, як О. О. Тележкіна (2011), О. А. Мороз (2011), Н. І. Бойко (2014), Н. М. Костриця (2015), Н. Шатілова (2016) й ін.

Творчість І. Франка привертала увагу не одного покоління вчених. Провідні стильові риси й лексико-семантичні особливості художнього мовлення українського письменника визначили І. К. Білодід (1966), І. І. Ковалик (1990), О. А. Сербенська (2006), І. Л. Ціхоцький (2006), І. О. Вечоркін (2014), О. А. Пупова (2017) тощо. Літературну спадщину взагалі та своєрідність ідіостилу І. Вазова зокрема останнім часом досліджували Р. Петрова (2007), М. Багашева (2021), В. Петров (2004), Я. Манова-Георгієва (2015), І. Рашева (2018) й ін. Л. Андрейчин, М. Стоєва, Е. Пернишка, В. Кювлієва, С. Георгієва, Х. Станева присвятили розвідку вивченню мови та стилю болгарського письменника, яку видали 1975 року в Софії під назвою «Език и стил на Иван Вазов». Попри це проблема наукової інтерпретації мовно-естетичних знаків у творах І. Франка й І. Вазова, надто у світлі порівняльного аналізу, досі не була відбита в наукових розвідках, а тому залишається актуальною.

Мета дослідження – проаналізувати мовно-естетичні знаки у творах «Іван Вишенський» І. Франка та «Паїсій» І. Вазова й порівняти їх на предмет типологічної та змістової подібності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір поетичних творів «Іван Вишенський» (1900) і «Паїсій» (1884) для зіставного аналізу не випадковий. У поемі І. Франка знаходимо образ реальної історичної постаті – Івана Вишенського, видатного українського письменника-полеміста, афонського подвижника, релігійного діяча XVI–XVII ст., як і в оді І. Вазова бачимо образ Паїсія Хилендарського – болгарського письменника XVIII ст., автора «Історії слов'яноболгарської», афонського монаха, зачинателя

Болгарського відродження. В обох творах простежуємо самотутнє поєднання релігійної тематики з патріотичною, відсилання до історичного контексту життя українського та болгарського народів, використання числа «12» (кількість частин у поемі Франка й од у циклі «Епопея забутих» Вазова, до якого входить й ода «Паїсій»), нарешті, наявність специфічних мовно-естетичних знаків. Іншими словами, аналіз цих творів допоможе зрозуміти, яким чином автори, користуючись багато в чому схожими поетичними полотнами, вдаються до увиразнення їх тими чи тими знаками-символами.

Як зауважує С. Я. Єрмоленко, «непересічні мовні особистості володіють талантом, інтуїцією відчувати колективний досвід у сприйманні естетичної природи слова й трансформувати його в такі досконалі мовні форми, які мають концептуальний зміст і володіють механізмами естетичного впливу на мовців» (Єрмоленко, 2007: 5). Якщо врахувати, що мовно-естетичні знаки реалізуються як компоненти знань, зміст і значення яких зрозумілий у межах конкретної етнокультурної спільноти, то можна погодитися, що такі знаки відбивають світогляд представників певної нації, посідаючи, отже, вагомe місце в поетичному просторі тексту як слова-символи чи ключові стійкі словосполучення. Ці лексичні одиниці тісно пов'язані з мовною картиною світу, сформованою засобами ідіостилю письменника.

У поемі «Іван Вишенський» представлені різні типи знаків, пов'язані із певними національно-культурними феноменами. Виразність думок героя твору про рідну українську землю в тексті підсилена саме завдяки мовно-естетичним знакам, серед яких знаходимо низку фітосимволів (*садок, вишня, вишневий цвіт, цвіти, трави, верби, калина*): *Пігі! Пігі! Цвіти, трави... / Вишні, молоком облиті... / Верби, мов зелені копи... Дим зо стріх угору в'єсь* (Франко, 1976: 70). У цитованому уривку наявне слово *стріха*, яке також в окресленому контексті відіграє роль знака. Інші символи, пов'язані з українською дійсністю, – *села, соловейко*. Конкретно-історичним відтінком визначаються поняття *кунтуші* і *шапки червоноверхі*, асоційовані з козацтвом: *Знать, привиділись старому / в барці кунтуші козацькі / і шапки*

червоноверхі – / ні, се, певно, привид був!.. (Франко, 1976: 72). Самобутнім знаком-символом у поемі можемо назвати український той скоропис (експресивність якого, до того ж, підсилено визначником *той*, що виконує роль вказівки на відоме, означене поняття). Крім того, І. Франко вводить символи-топоніми *Україна* і *Луцьк*. Функція згаданих лексем символічного змісту полягає в тому, щоб створити в уяві читача яскраву та цілісну картину України на ґрунті історико-культурних асоціативних зв'язків, що має неабияке значення, коли йдеться про навіяні головному герою поеми спогади під час перебування далеко від Батьківщини.

Ода «Паїсій», хоч і менша за обсягом, також містить показові приклади мовно-естетичних символів, які доцільно навести за типами. У творі І. Вазова, по-перше, знаходимо цілу низку символів-антропонімів, що позначають болгарських монархів, а саме: *Борис*, *Асен*, *Самуил*, *Шишман*, *Крум*, *Симеон*: ... *как свети Борис се покръстил в Преслава, / как е цар Асен тук храмове градил / и дарове пращал; кой бе Самуил, / [...] четете и знайте кой бе цар Шишман / [...] как се Крум преславний с Никифора би [...]* (Вазов, 2021) (у цитованому уривку є назва столиці Першого Болгарського царства – *Преслав*, отже, символ-топонім). Поряд із тим автор згадує Івана Рильського (*Иван Рилски*), святого покровителя болгарського народу. До цього поет уводить знаки-символи *българский язык*, *българската държава*, *книга* (тобто література), *руйно вино* (в останньому використано постійний епітет), які викликають стійкі асоціації з болгарським етнокультурним середовищем. Фразу *и ний сме дали нещо на светът* з досліджуваного твору можна інтерпретувати як мовно-естетичний знак з огляду на те, що в Болгарії її традиційно згадують 24 травня, коли вшановують просвітницьку діяльність святих братів Кирила і Мефодія (цей день відзначають і в Україні). У статті, присвяченій розкриттю ідейно-тематичного змісту оди, В. Петров наголошує на метатекстових знаках, серед яких є і заголовки (Петров, 2021), що сам собою вже є образним символом. Цей підхід так само надається до поеми І. Франка, де знаковість імені подвижника закодовано в назві твору.

Цікаво, що в обох поетичних творах патріотичний дискурс співіснує з релігійним, теж зі свого боку представленим знаками-символами. В І. Франка такими лексемами є назви афонських монастирів: *На Афоні дзвони дзвонять / у неділю по вечерні: / починає Прот великий, / окликаєсь Ватопед. / Далі зойкнув Есфігмену, / загудів Ксеропотаму, / там Зографу, далі Павлю, / розгудівся Іверон* (Петров, 2021: 54). Засвідчено використання й таких знаків-символів, як *скитник, монастир, чернець, келья, Мінея, послушник, хрест, ієромонах, ігумен* й ін. Аналогічну мовну картину спостерігаємо в поетичному ідіолекті І. Вазова, де зафіксовані символічні одиниці *горите атонски, молитва, звън, килийка, монах, житие, дамаскин* (який можна трактувати і як знак національної культури), *чудотворец, светогорец, игумен, библейски пророк* тощо (Вазов, 2021). В обох авторів *Афон (Атон)* є знаком-символом, спорідненим із поняттями «духовність», «святість». Завдяки наявності в поетичних текстах наведених мовно-естетичних знаків читач може відчутти духовний зв'язок зі Святою горою крізь простір і час.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Отже, зіставний аналіз мовно-естетичних знаків-символів, наявних у творах «Іван Вишенський» І. Франка та «Паїсій» І. Вазова, наводить на висновок, що обидва поети активно послуговуються лексичними одиницями символічного змісту, контекстне значення яких близьке та зрозуміле представникам українського та болгарського народів. Крім того, автори гармонійно поєднують риси національного та релігійного світосприйняття, використовують словесно-образні знаки для глибшого розкриття ідейної домінанти власних творів, що полягає у звеличенні духовної особистості, яка присвятила себе служінню народові та рідній землі, виконуючи Боже покликання.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому вивченні мовно-естетичних знаків у поетичних творах української та інших літератур світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вазов И. Паисий. URL: <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=14&WorkID=914&Level=2>.
2. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки культури в історії літературної мови. *Мовознавство*. 2007. № 4–5. С. 3–12.
3. Петров В. Одата на «Паисий» Ивана Вазова. Електронно списание *LiterNet*. 2004. № 9 (58). URL: https://litenet.bg/publish13/vl_petrov/vazov.htm.
4. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976. Т.3: Поезія. 447 с.
5. Benveniste É. *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard, 1974. Т. II. 288 р.